

DET POSTALDEMOKRATISKE NORGE
SETT MED AMERIKANSKE ØYNE

Av Johan Galtung

Wissenschaftskolleg zu Berlin
Wallotstrasse 19
1 Berlin 33

Juni 1983

DET SOSIALDEMOKRATISKE NORGE SETT MED AMERIKANSKE ØYNE

Av Johan Galtung

Wissenschaftskolleg zu Berlin, Berlin

Selvfølgelig er Maktutredningen - Sluttrapport et imponerende arbeid.

Mandatet var interessant, det politiske arbeid som lå bak i det hele tatt & få et slikt mandat var imponerende, både det teoretiske og empiriske arbeidet er banebrytende. Men vi intellektuelle er nå og en gang som regel mer tiltrukket av hva som ikke er blitt behandlet enn av det området som er utredet: det tilslørte virker nå og en gang ganske spesielt essende. På den annen side er det trivielt at en rapport ikke kan dekke alt: intet kan dekke alt fordi "makt"

er akkurat som "fred", et av disse begrepene som bare blir mer og mer komplisert jo mer man prøver å neste. Så disse linjer skal derfor ikke betraktes som en (sur) kritikk, men som noen bemerkninger og emner som også faller inn under enhver rimelig definisjon av begrepene "makt" og "utredning" og derfor med hell kan tas opp neste gang.

(1) Mange makt-teoretikere, som Sorokin, Morgenthau og Etzioni, opererer med en tredeling i idé-makt, belønnings-makt og straffe-makt, alt ettersom makten virker ved å appellere til verdier (og dermed til god og dårlig samvittighet, for å bruke religiøse talemåter); til interesser eller til frykt - altså til goder eller onder. Det kan nok sies at av disse tre dreier Maktutredningen seg bare om nr. 2, om goder som man har interesse av og som andre har kontroll over. Ingen vil benekte betydningen av denne formen for makt. Men det felles idé-grunnlaget som binder praktisk tatt alle nordmenn sammen spiller også en rolle. Dette er krav tross alt skal være rimelige, at det er mer som binder enn som skiller, at det ikke er gangbart, ihvertfall ikke offentlig, å påberope seg klasse antakelig med ett unntak for utdannede; ^{alt slutt danner en felle} ^{og} ^{innse ramme.} og makt i betydningen påføring av lidelse, ved anvendelse av samfunnets rettsapparat; og sanksjonene om det så bare er bøter og fengsel, spiller jo også en viss rolle. Hvis det felles verdi- og idé-grunnlaget er utilstrekkelig, og de mange måter å løse saker på slik at de som har kontroll fortsatt vil ha det selv om noen nye interesser er tilgodesett ik-

ke fører fram -- jo da er det alltid et ris bak speilet. Enhver maktutredning for Norge som ikke forteller om hvordan en "sak" (såkalt kraftutbygging) trusses gjennom av en kompakt majoritet, med transitt gjennom Sverige, hotellskif for politi, bruk av sivilforsvar med bruk av forsvarets maktmidler like bak hjørnet, har et preg av det litt naive. Kort sagt, det er et noe amatørert maktperspektiv som presenteres, sterkt inspirert av økonom-inspirert konflikt- og forhandlings-teori.

(2) Dette har mange implikasjoner og er kanskje en hovedgrunn til at man liksom ikke kjenner seg helt igjen i Maktutredningens Norge. For eksempel savnes en diskusjon av det felles verdigrunnet i landet, og med det menes ikke nødvendigvis kristendom. Det som menes er snarere det sterke felles skap som er bygget rundt dette enestående faktum at de fleste nordmenn, og ikke bare vi, i så stor grad etterstreber de samme goder: ikke-manuelt arbeid for oss selv eller våre barn, materiell komfort (med ektefelle, barn hus/leilighet og bil), mulighet til å trekke oss tilbake i privatlivet, sikkerhet. En befolkning som stort sett etterstreber det samme er forholdvis lett å kontrollere, for eksempel gjennom løfter om lønnsøkning under betingelse av økonomisk vekst. Næringslivet som produsent og staten som overplanlegger for goder og tjenester står sterkt innenfor en slik ramme. Akkurat her er det samene kommer inn igjen: det truende ved dem og deres forsvarere var jo nettopp at de hevdet andre verdier, til dels de stikk motsatte: fortsatt manuelt arbeid, lite materiell komfort fordi kontakt med naturen var så sentralt, en mer kollektiv levemåte, den usikkerhet som et liv i ekt med naturen innebærer. Det var noe dypere enn livsstiler som satte hverandre stevne i Alta, og dypere former for makt-konflikt enn flertallsvedtak i Stortinget overfor en minoritet og dens fundamentale interesser. Det dreiet seg om selve det verdi-grunnet som ligger til grunn for så meget av maktutfoldelsen i Norge, den felles borgerlige livstil, fra landsende til landsende. Maktutredningen problematiserer ikke dette i nevneverdig grad. Den forutsetter et verdifelleskap uten å prøve å beskrive det.

(3) Det er fruktbart av Hernes å legge så stor vekt på avmakt som han gjør men måten det gjøres på er vanskeligere å akseptere. Utgangspunktet, at den

har makt som kontrollerer noe som andre har interesse av, altså ved å bygge opp et avhengighetsforhold, er fint. Men jeg synes uvaktteksemplene går mer på de mektige som ikke greier å spille dette spillet til fullkommenhet fordi deres kontroll er utilstrekkelig. For meg er det naturlig å legge uvaktsbegrepet nærmere de som ikke har noen ressurser å kontrollere i det hele tatt, men samtidig har de samme interesser som gir makt til de mektige. Dette er viktig ikke bare fordi maktutredningen er så nært hva uvakten omgår og konsentrerer seg om den uvakt som også finnes på toeren - grunnene uten å utrede at dette er de virkelige uvaktigea store spranget. Det er også viktig fordi det peker på en utvei for den virkelige uvaktigea: å bygge ned interessen for det den mektige kontrollerer, enten det skjer ved å få interesse for noe annet eller ved å bli selvforsynt, eller ved å bli avhengig av nye leveranter av gods og tjenester. Utredningen er inne på dette, men fordi selve maktbegrepet er så smalt foret er det to viktige tilleggsetninger som ikke nevnes. Uvakt kaller på motmakt - og i ^{utredningen} finnes det ingen annen oppskrift på motmakt enn den som ligger i å spille spillet etter spillets regler. Men i gandhistisk, og generelt buddhistisk maktteori ser dette helt annerledes ut. Der er uvakten basert på at man er så virkelig i alle tre maktkanaler: at man har underkastet seg de herskendes verdier og etterstrøber de samme gods som de kan tilby samtidig som man har anset for de under som kan påføres. Motmakt blir således ikke et spørsmål om å ha makt over andre men om å ha tilstrekkelig makt over seg selv til ikke å la seg påvirke. Og det krever selvrespekt, tro på egne verdier. Det krever selvtilstrekkelighet hva interesser omgår, som da norsk arbeiderbevegelse bygget opp sine egne institusjoner for å bli mer uavhengig av det borgerlige samfunn. Og det krever fryktløshet, som da norske arbeiderledere gikk i fengsel for sin sak. Men det var altså generasjonen før de som bestilte maktutredningen og to generasjoner før de som skrev den.

(4) Når knyttet til dette er følelsen av at maktutredningen presenterer oss overfor et altfor flatt maktlandskap. Jeg savner klasse. Makter/floker seg sammen i knæper, det gjør uvakten også. Visst finns det korrelasjonser og sti-koeffisienter (ofte forbausende lave, forøvrig). Men jeg savner

nettverkene, knippene. Dette kommer vel av at dette er en maktutredning av om) og for det øvre sikt. Enkeltmennesker finnes nærmest ikke, skal de mel- de seg på utredningens maktmarked får de være så gode å organisere seg så da kan opptre som akter. Nå kan det selvfølgelig innvendes at klasse i virkelige klassisk forstand kanskje ikke lenger finnes i Norge: temmelig vanntette skott med høy stilling, inntekt, utdanning og god familie på den ene siden. ^{er det like av.} ~~re~~ ~~asonen~~ av alt det på den andre selvfølgelig er utredningen sterkt inne på organisasjonenes makt og at noen har mer makt (men ikke så mye mer) enn andre i organisasjonene. Men i den sosiale virkelighet er nok dette mer av en dikotomi, en todeling, ikke bare et blekt "noen har mer, noen har mindre". På et punkt i enkelte menneskers liv skjer det under- lige at de plutselig er på innsiden. Plutselig har de tilgang på informasjon, inkludert makter, på betingelser, de vet ting for de skjer, deres mening blir utesket. Andre, de fleste, forblir på utsiden hele sitt liv. Det er ikke noe mystisk over dette: enhver har opplevd det som barn eller ungdom, første gang mor eller far åpner for familiens små eller store hemmeligheter. Men selve storsamfunnet åpner seg ikke for alle - hvem åpner det seg for? Hvem slipper innenfor, hvem er dømt til å forbli på utsiden?

(5) Her ligger noe av nøkkel til klasse, og selvfølgelig er det knyttet til de klassiske kjennetegn, alder, kjønn og utdanning - de tre merkelappene to av dem fra fødselen, den tredje fra man er ferdig med formell utdanning. Ingen vil vel i og for seg betvile at et samfunn som det norske i meget stor grad steres av vårt lunds MAMUer, middelaldrende menn med universitetsutdanning. Bare et blikk på hvem som tar morgenfløene fra de større byer er tilstrekkelig til å overbevise om hvem som kontrollerer kommunikasjon, for- handlinger m.m. - jeg tror slike data er vel så viktige som de mange spørre- skjemaer som faller utredningen. Konkret betyr dette at makten har fronter mot de gamle og unge, mot kvinner, mot de uten universitetsutdanning. Men dette fører da vekk fra organisasjonsperspektivet og over på skjæringspunktet mellom det ^{id} individuelle og de store sosiale kategorier som en nøkkel til med- lemskapet på samfunnets innside.

(7) Jeg savner klasse, jeg savner sosiale kategorier - og jeg savner indivi-
der. Ganske spesielt savner jeg navngitte individer. Makten er alltid kon-
kret i sin utøvelse, det er bare analytikerene som gjør den abstrakt og ut-
rederen som må gjøre den anonym for at den skal kunne bli et offentlig dokum-
ent, omlag på samme måte som man i et dokument fra UN kan omtale alle USA's
og Sovjetunionens handlinger - på den betingelse at man aldri nevner dem med
navn. Jeg savner derfor maktens ansikt. Jeg tror at i Norge er det ikke
bare at MAMU ^{MAMU} ~~gjør~~, i sin alminnelighet men det er en ^{med} ~~med~~ over-
lås snarere enn merk, blå snarere enn brune øyne. Man snakker standard bok-
mål eller landsmål, ligger midt på treet hvor de fleste meninger angår, er
god til å lette for han har fortsatt at kilden til makt i en blandings-
økonomi ligger i å forstå som den klare forufl etter at "partene" har pre-
senterert sine ⁿ etterliggende ⁿ syn. Man spiller dommerens rolle, ikke aktors,
ikke forsvarerens. Kort sagt, departementsmannen, storeformannen. Han har
sine klubber og foreninger, sine modererte sunder, sine kontaktflater både
til de som er rike men ikke har makt og de som ikke har noen form for makt
i det belet, men vet at hans egen makt ligger i ikke å bli mistenkt for
å tilhøre noen av disse kategoriene.

(8) Men det er ikke slikt som diskuteres. Med unntak, kanskje, av undersøk-
elsen av massemedia er det skæringspunktet mellom stat og kapital som er
maktutredningens domene. Ingen vil benekte betydningen av det. Statens og
næringslivets maktkorridorer, det korporative i den norske organisasjons-
struktur med jern-trianglene mellom stortingskomité, departement og nær-
ingsliv innenfor en viss bransje er fundamentale: og stort bedre kan det
kanskje ikke gjenes. Men problemet ligger i utredningens tendens til å se
dette som alt, som uttømmende - selv om forskerne neppe ser det slik etter-
later allikevel lett utredningen et slikt inntrykk. Men det er nok ganske
mange i vårt samfunn som ikke mener at den viktigste problemstillingen er
om Stortinget kontrollerer næringsliv gjennom faste representanter eller om-
vendt - altså hvem som kommer ut på topp i trekanten. Problemet er hvordan
man kan løse seg en nisje i samfunnet mer uavhengig av dette triannglet, og
på lengre sikt hvordan et alternativt samfunn noe mindre dominert av dette

triangellet ville se ut. Altså et samfunn som er noe mindre preget av de store stat og storkapitalen, noe mer av næringslivet og næringslivet. Det er ikke så få nå som nærer angst og lede over storsamfunnets vekst og som ikke er så interessert i hvorvidt rødt, blått eller lyserrødt er sterkeste men vil være mer interessert i hvorvidt grønnere saker kan finnes i et slikt samfunn. De vil ikke godte et demokrati, det er å benytte organisasjonsapparatet som en løper inn til makters korridorer i storsamfunnet, fordi de tviler på at det som kommer ut av det vil ha tilstrekkelig kvalitet målt med menneskelige mål. Altså blir deres makterproblematikk en annen: sammen med andre å styrke selvspekt, selvtilstrekkelighet og effektivitet for å bygge ut denne nisjen slik at den gir tilstrekkelig bevelsesfrihet - og så la de røde og de blå og de lyserrøde rusle med sitt, på det de tror er toppen. Andre vil være mer interessert i å spille på storsamfunnet for å styrke småsamfunnet - disse to grupper har gode samarbeidsmuligheter seg imellom. Jeg bare nevner dette for å vise hvor spesielt Maktutredningens samfunnsavn er når det ikke makter å bringe inn saktir og å uttrykke de viktigste sosiale problemstillinger for fullt. Problemet er ikke bare hvordan man stener fra toppen og hvordan omakten gjør dette problematisk, blant annet på grunn av "Peter-prinsippet" - at så mange mennesker forfremmes i de store hierarkier ianst hinsides enhver kompetanse de en eller annen gang kanskje har hatt. Problemet er også hvordan en moden, velutdannet, bevisst befolkning med massevis av ressurser kan slippe å bli stert fra toppen, og kan stene seg selv i større grad.

(9) Intet sted kommer dette så tydelig fram som i Maktutredningens neologisering av utenrikspolitik. Og allikevel er det nettopp her vi har hatt de store motsæninger mellom stener og stener, i tillegg til livsensområdene, i forbindelse med prevensjon og abort, for eksempel - det norske folks utrolige interesse for regulering av seksualitet. Igen er det idé-makt og straffe-makt som melder seg slik neologiserte saker gjerne skjer: her dreier det seg om kristendommens sterke grep på mange i landet, og om utenrikspolitikens primat for forbausende mange. NATO, EF, atomvåpen engasjering, maktapparatet kjemper for å beholde sitt monopol ikke bare på utenrikspolitiske

handlinger, men de vil gjerne se å ha monopol på meninger (sm), informasjons

kompanjen fra UD i EF-saken). Dette siste er ikke lenger mulig fordi det

finnes sterk og godt fundert og offentlig opinion. Men framtidig er det

fortratt, og ikke bare mellom oppratt og folk, men innenfor oppratt, mel-

low regering/departement og stortings slik det kom fram så tydelig for ek-

sempel i Gleditsch-saken. Det vil være temmelig interessant om faktisk

ningens folk hadde kunnet sette sitt skole og sine fine tre-dimensjonale

diagrammer på nettopp dette punktet. Men det skjedde ikke, her dreier det

seg tross alt om oppdragsforskning. Det er nok visse ting oppdragsleveren

lanserte ikke for å lyse til å se nærmere på, spesielt ikke i september

1972; måneden da faktisk utredningen ble offentlig, og rapporten hadde sitt

meest overordnede nederlag, overfor sitt eget folk. For å si med andre ord, det

var vel et par måneder den måneden, og det folkevoterte oppratt sjanne ville ha

valst seg et annet folk, for eksempel ett med et kontinentalt hvor folk er mer

vant til å bli styrt ovenfra, og uttinner seg bedre med maktelitetens makto-

monopol.

(UD) Skulle jeg konkurrere med en kritikk ville det altså være et dødt

Norge: "socialdemokratiet oppfatter det som den eneste, denne utredningen

Det er det Norge Einar Gerhardsen og hans folk laget, inkludert Berndt Ger-

hardsen som gjennom sin bok nok gjorde like meget for å utbre den borgerlige

livsstil (hva sier blometer for man med forste gang man kommer på besøk i

familier?) som Einar Gerhardsen gjennom boken Livstilmånen, som gjorde i

organisasjonellvis til gjennomreise. Det finnes etskillig verre sammenl

verdener. Wente er et av de aller beste. Men det har problemer, og de proble-

mene eksentures gjennom det bestrapport og en tilnærning som nettopp ikke

makter å fange dem inn. På toppen av det kommer så det umiddelbare meriti

konsek: en empirisk samfunnsforskning med "operasjonalisering" hvor makten

selvsties opp i smådelier og trinitiseres. Haut er din dom i denne sammenl

av fultespliditer. Som ikke settes sammen til slutt. Karakteristisk har

boken en brilliant bevisførelse, Harnes, bevisrapport (med litt for mange

punkter og lister, og litt for lite samlende teori) - Men den ender med et

vedlegg over de "administrative sider av arbeidet". Kort sagt: boken målt i

Norge er ennå ikke skrevet. Det er å håpe at de som har gjort et så godt

forarbeid vil bli dekket skriftlig. Men bare selv ende: de Nordmenn de har laget har å